

משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

הגשמת חופש הביטוי של ילדים ותלמידים באמצעות פורומים

עו"ד אדי סוברי

כבוד השופט אהרון ברק, נשיא בית משפט העליון לשעבר, אמר על חופש הביטוי כי הוא בלבה של הדמוקרטיה. הגדיל עוד והדגיש כבוד הנשיא כי כוחה של הדמוקרטיה אינה בהכרח בהכרה בזכות שלי לשמוע דברים הנעימים לאוזניי, "כוחה של זו בהכרה בזכותו של הזולת להשמיע דברים הצורמים את אוזני והצובתים את לבי!" (בג"צ 14/86).

אם כן, רבים ובוודאי טובים ממני כבר דשו בעולמו של מונח רב עוצמה המקופל בצמד המילים הבאות – צמד-חמד שמתרומם אל על וכמו חרוט על דגלה של דמוקרטיה אמיתית - "חופש הביטוי".

מה הוא כולל, ומהם גדריו? מה ראוי לרסן? מהי המילה ממנה אין לחשוש? מה עם רגשות המיעוט? מתי הופך ביטוי להסתה? ועוד שאלות ועוד שאלות. והכל סביב זכותנו לומר, זכותנו להשמיע... כי זו ליבה של דמוקרטיה: הזכות לומר, החופש להתבטא.

כמשפטן אך גם מחנך, עת הלכתי בשנים האחרונות בין תלמידי לבין ספרי משפט, ראיתי מעט ולמדתי קצת על משמעו של חופש זה בהקשר של ילדים ותלמידים. אם לדייק, הרי שביקשתי לכתוב מסה זו, לאור עניין אחד קטן, עניין שהאיר לי את משמעו של "חופש הביטוי" בהקשר של ילדים ותלמידים.

זזה סיפור המעשה...

כמנהל סדנה משפטית לפיתוח מצוינות בכתיבה, בהבעה ובהופעה לפני קהל, החלטתי אחרי שנות פעילות ראשונות כי מן הראוי שנקים אתר אינטרנט שיציג את העשייה מחד, אך גם יזמין את התלמידים לכתיבה ועשייה בשעות שאחרי המפגשים.

כך השקנו את אתר האינטרנט של תלמידי החוג למשפטים *law4youth*, והשתתפו בעשייה שבו כמה מאות תלמידים מכל רחבי הארץ, תלמידי בתי ספר למחוננים, תלמידים מצטיינים ומתעניינים נוספים הבאים לסדנת העשרה משפטית. ויובהר, תלמידים בכיתות ג'-יא' הם התלמידים!

באתר שילבנו פינה של חידות, ובמות דיון, ומאמרוני קטנים ועוד. אך מעל לכל החלטנו שבתוכו ננהל דו שיח בינינו (אני והתלמידים, והתלמידים בינם לבינם) באמצעות כלי נפלא שהיום מוכר לכל: הפורום המקוון.

לאחר שנפתח לו פורום אחד כללי, ועוד כמה נוספים יפים ומיוחדים (בניהול התלמידים כמובן) – החלטנו יחד שמן הראוי שבאתר של תלמידים וילדים, ובמיוחד כאלה המתמיימים ללמוד משפטים, יקום גם פורום של זכויות של ילדים: **פורום זכויות התלמיד** קראנו לאותו הפורום.

בראש הפורום עמדתי אני, אך ביקשתי תלמידה שתנהל את הפורום יחד עימי ותהיה אף דומיננטית יותר ממני. חשבנו בהתחלה שבפורום נאפשר לתלמידים לשאול שאלות על זכויות, ועל חובות, על קיפוח, על מועקות... (וכך באמת היה), אך מהר מאוד אף התחלנו אנו בהצפת דילמות הקשורות לתחום של זכויות של ילדים ותלמידים בניסיון לבדוק מה תהיה התגובה של התלמידים לכך.

כמנהל הסדנה המשפטית וכמנהל אתר האינטרנט של הילדים, עם הקמתו של פורום זכויות התלמיד התחוויר לי עד כמה נחוץ הוא היה. אך מעבר לכך הפנמתי עד כמה **חופש הביטוי של הילדים** הוא מונח שיש להתייחס אליו קצת אחרת.

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

התלמידים החלו כותבים דעות ומחשבות על כמות מבחנים שבועית אדירה, על מורה שצועקת, על תלמיד שכולם מנדים, על העתקות במבחנים, על פסילות בחינות, על לחץ חברתי לאור מורה שמכנה תלמיד בשמות גנאי, על מנהלת לא אכפתית, על זכויות של תלמידים מול הורים, על הילד החכם בכיתה ו"הפרוטקציות" שהוא מקבל מהמורה, על ילדים אלימים שבית הספר לא עושה עמם דבר... ועוד ועוד...

עמדתי משתומם ואף נפעם.

בלי משים התפתח שיח בין תלמידים לתלמידים, בין התלמידים לביני – על נושאים שקשורים לעולמם של הילדים. פתאום הפך לו פורום שאמת חשבת כי יהיה המשעמם ביותר (בין פורומים צבעוניים כמו פורום החלומות, או פורום הסיפורים) לפורום תוסס, עירני – אך יותר מכל חשוב מאין כמוהו.

הצלחנו לאתר פתאום קשיים של תלמיד או תלמידה לאור מצבו הכיתתי, חשפנו מורה שהתעלל, חשנו מה הילדים מרגישים באמת בכיתה – ומעל לכל קיבלנו מהם משוב תמידי חשוב ואמיתי. המשכנו והצפנו שאלות בפורום הקשורות להתנהלות הכיתתית: כך למשל הדגמנו בסיפור מעשה מה עשה התלמיד החצוף שלומי (כדוגמא) וכיצד, על דעת משתתפי הפורום, על המורה להגיב? אין צורך לציין עד כמה מרתק היה לראות איך הילדים בעצמם מזדהים עם הצורך בתגובה, בהתייחסות, ולעיתים גם בענישה שהיא על ידי המורה.

נכון, לא תמיד היה נחמד לראות תלמיד לכאורה מתחכם ושואל "נכון שאמא חייבת לתת לי דמי כיס", "נכון שיש לי זכות שהמורה שלי תחייך אליי", "נכון שאמא שלי לא יכולה לנעול אותי בחדר או להחליט שאני לא יוצא מהבית"... ועוד שאלות מעניינות ומתחכמות דומות. אבל מה הן השאלות הצדדיות, לעומת הדיון הפורה והתחושות הטובות שהפורום עורר בתלמידים. קולם נשמע! ואנחנו המבוגרים, כך נודה, צריכים את הקול הזה כי ישמע. אנחנו האמונים על ביטחונם, על אושרם והצלחתם – חופש הביטוי שלהם הוא בשבילנו קול השופר האמיתי!

עוד לא הספקנו ליהנות מההצלחה הזו והנה הורים אנונימיים נכנסו לפורום ושאלו שאלות, על זכותם שלהם מול המנגנון הבית ספרי, ועל המורה שמתנכרת לבן או לבת, ואיך מתמודדים, ואיך פונים, ואיך לא פוגעים בילד... גם הילדים השתתפו בשיחה, וענו גם הם לאותה אמא, לאותה אחת מודאגת שצצה לה פה ושם בפורום עם שאלה כה חשובה... וגם אנחנו, לעיתים נמצאנו מסייעים למי שנתקלה באטימות שלנו (ואני מדבר על המערכת החינוכית), ובחוסר ההכרות של מנהלים עם הנחיות של משרד החינוך (ואין צורך לציין כי גם ביהמ"ש נדרש לכך לא אחת).

אני חייב גם תודות לגולשים מבחוץ, למומחים מבחוץ – כאלה שאינני יודע מי הם, והם ביקשו לחלוק ולהתנדב ולכתוב את שדעתם משגת כדי לסייע לילדים, לסייע להורים. והכל – נדבת לב ובאנונימיות מוחלטת. גם זו אחת ההצלחות.

ואני מן הצד מתבונן ושואל את עצמי מה הערך המוסף שיש לכך אצלי – מול אותה מהפכה שיכול לעשות פורום כזה באתר הבית של כל בית ספר או מוסד לימודי דומה. כמה משוב יכולה מנהלת לשאוב על מורים, ועל אווירה, ועל הלך רוח; כמה תמיכה ועידוד יכולים תלמידים להרוויח (כשמורה מסוים כמובן אמון על ניהול הפורום, מפקח ומגיב, מעדכן וידו על הדופק). כמה הורים יכולים ליהנות משיחה כזו עם התלמידים ועם המורים, עם המנהלת ועם היועצת.

כמה ילדים שעוד רגע "הולכים לאיבוד" במערכת עמוסה ומוטרדת יכולים פתאום לקבל במה, לקבל תשומת לב שאולי תציל אותם לרגע?

חופש הביטוי כביטוי הוא סימא נהדרת, הוא ביטוי לדמוקרטיה אמיתית. אך חופש הביטוי של הילדים הוא לא סימא, הוא לא רק ביטוי שיש בו זכות. חופש הביטוי של ילדים הוא גם חובה. חובה של מבוגרים לקרוא חופש לאותו ביטוי. חובה של מורים ומחנכים לטפח את אותו

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי

הפיקוח ליישום חוק זכויות התלמיד

חופש – ובאמת לתת לו ביטוי. חובה של מורים להעלות נושאים לדיון, לתת לתלמידים להזדהות עם המורה המתלבט, עם המורה המחנך, לתת לתלמידים לכתוב מה הם היו עושים במקום, מה הם רוצים, ממה הם לא מרוצים ועוד. ילד בכיתה ג' לא יעמוד ויאמר מה דעתו "החצופה" על המורה, או המנהלת. ילד בוודאי לא תמיד ימצא כוחות ואומץ לומר מה הוא חושב – אלא אם אנחנו ניתן לו במה אמיתית לכך.

וכל זה בלי לומר דבר על התרומה הגדולה של השיח עבורנו המורים, מנהלים וגם הורים המביטים מהצד ומבינים מהעשייה ששם – על האמת שבמסדרון. די באנונימי אחד שיספר מה עשו, שידווח... די בכמה שאומרים תודה ודברי שבח... ועוד ועוד.. כדי לדעת איזו תרומה ענקית יש לכך.

לפני עשרים שנה כשאני הייתי תלמיד בבית ספר יסודי, אפשר היה להעמיד תיבה בכניסה לחדר המורים, בה התלמיד משלשל תלונה או מכתב תודה (או סתם הערה). זו בהחלט אופציה נפלאה לאפשר לתלמיד להתבטא, לומר מילה.

אך היום, בעידן האינטרנט – וכאן תרומתי הדלה – כשאפשר (תוך פיקוח כמובן) לנהל פורום מקוון, לתת לתלמידים במה אחרת, אנונימית, פתוחה אמיתית. לתת לנו משוב, להעביר עלינו ביקורת, לשאול על הזכויות ולספר מה כואב, מה מציק ולשמוע איך אפשר לטפל. שומה עלינו לשקול אם לא מוטב שנעשה זאת.

היום בעידן האינטרנט – ולאחר שראיתי מה עושה פורום אחד לקומץ בודד של כמה מאות תלמידים ממקומות שונים, פורום שמעודד כתיבה, פורום שמעודד דיון: אין לי ספק שהוא יכול להיות כלי נפלא בכל מקום בו החינוך תופש מקום.

ברשות אסיים בלשונו הפיוטית של השופט חשין: "קטן הוא אדם, הוא בן אדם, הוא איש - גם אם איש קטן במימדיו. ואיש, גם איש קטן, זכאי בכל זכויותיו של איש גדול" (ע"א 6106/92).

ואנחנו, מורים ומחנכים שומא עלינו לוודא שהאיש הקטן הזה, באמת יקבל את המגיע לו. לחנך בשנות ה-2000 זו זכות.

מילים אלה נכתבו שלא על מנת להעביר ביקורת. מילים אלה נכתבו מתוך הערכה עמוקה למי שהחינוך בדמו, שטורח יום וליל בעבודה אולי כפויית הערכה אמיתית, ובכל זאת יש וידו נטויה ועוד ליבו פתוח, ולמרות הכל, להתקדם, לשפר ולחנך מכל הלב היא מטרתו.

אזמינכם מורים, מחנכים ותלמידים לפורום זכויות התלמיד – לראות, להתרשם ולהשתתף.

המשרד: רחוב השלושה 2 ת"א, מיקוד: 61092

כתובת אתר המשרד <https://pop.education.gov.il/student-rights/>

E-mail: tova.edu@gmail.com